

KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

“İstanbul’da bir hoş sada”

Anna Grosser Rilke’nin (1853-1938) anılarını Andante’deki köşeme taşımakta bir hayli geç kaldım. 2009’da Deniz Banoğlu’nun mükemmel tercümesiyle Türkçeye kazandırılmış olan ve adı gibi insanın ruhunda bir hoş sada bırakan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nın o çok sevdiğim sarı kapaklı “Anı” serisinden çıkan bu renkli hatıralar bana bir okurumun, 2020’de duygularımın, notalarımın ve kalemimin güçlü kalmasını temenni ettiği gibi, bir solukta okuyarak o hisleri içimde gerçekten de dengeleyen tabii bir ilaç gibi geldi.

Yaşadığı asırda çevresinden kopuk olduğunu hisseden, sokaklarını dolaştığı bir şehirde yalnızlığını her adımda duyan, köhne binalar arasında her köşe başında kulağına gelen, müzik olduğuna bin şahit isteyen, gürültüden farksız seslerden irkilen hassas ruhlu insanlar için Rilke’nin anlattıkları ve kelimelerinde yaşattıkları, o sayfalarda saklı kalmış olan anılar büyük bir umut ve yaşam sevinci olmakta gecikmiyor. Dolayısıyla 11 sene geç kalınmış da olsa insanlar gibi kitaplarla da hiç beklenmedik bir anda karşılaşmanın bir nedeni olduğunu görüyor insan; biz onları değil, onlar bizi doğru zamanı geldiğinde buluyorlar esasında. Bazen bir tedavi sonrasında iyileşirken, hasta yatağımızda okuduğumuz kelimelerin gücüyle yerimizden kalkıp ağır aksak da olsa yine de yolumuza devam edebilecek o gücü bulabiliyoruz böylesine kitaplar sayesinde. Çünkü okuduğumuz o hatıralarda kendi hatıralarımızın da canlandığına veya günü geldiğinde, gelecekte başkalarının hayatlarında yeniden hayat bulacağına tanık oluyoruz; asırlar geçmiş, devirler değişmiş, gözümüzü açtığımız dünyamızdaki retorik, görgü ve gelenekler tanınmaz bir hâl almış da olsa o kitaplar bize eski bir dost gibi geliyorlar.

Anna Grosser Rilke, (August Weger)

“Bir insanı ancak onun hayatını yönlendiren anılarıyla olan ilişkilerinden tanıyabilirsiniz. Genelde baktığımız zaman, insanı yönlendiren kaderdir, özel hayatında etkili olan ise edindiği alışkanlıklarıdır” diyor Anna Rilke ve babasının tren istasyonu müfettişi olduğu Teplitz’de geçen huzurlu çocukluğundan bir çay sofrasını hatırlarken, bir laytmotif gibi ömrünün haritasını da çiziyor gözümüzün önünde: *“Gelelim babamın, içinde salıncağı, harika meyve ağaçları*

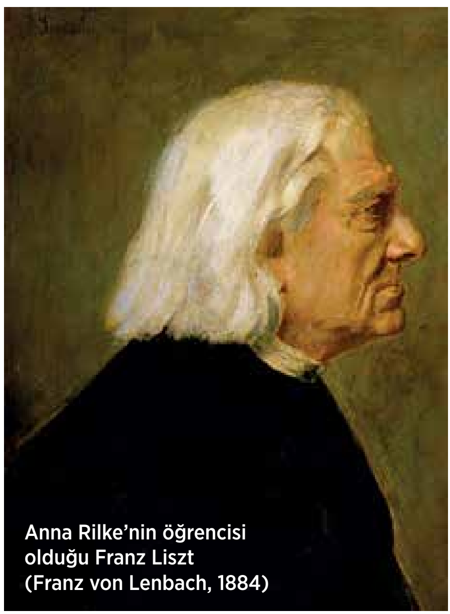

Eski bir kartpostalda Teplitz Tren İstasyonu

ve oyun alanları olan bahçesine. Bahçede bir ek bina bile vardı, hatta bugün ona köşk bile denilebilir, tam donanımlı bir ek binaydı çünkü. Babam çayını burada içmeyi severdi; çayın kalitesine, hazırlanışına, takımlarıyla kurulmuş her şeyiyle mükellef bir çay sofrasına önem verirdi. Keyifli çay saatleri hayatım boyunca anılarımda günün en sevdiğim saatleri olarak yer etmiştir. Annemin pek bir gururlandığı, zamanın en yeni buluşu olan ispirto ocağındaki çaydanlığının fokurtusu yaşamım süresince bana eşlik etmiştir. Bu çaydanlık önce Weimar'da Liszt'in genç öğrencisinin odasında, sonra kocamın Roma'daki atölyesinde fokurdadı. Berlin'de, Heidelberg'deki güzel yuvamda, yıllar sonra da çaydanlığın yerini semaverin aldığı otuz hareketli yılımı geçirdiğim benim güzel İstanbul'umda durmadan fokurdadı.*"* (s.7) Bir çaydanlığın fokurdamasından bir ömre ancak böyle bir gönderme yapılabilir herhâlde.

Dünya Savaşı'nın ardından Anna Grosser Rilke de ülkedeki Almanlar ve Avusturyalılarla birlikte işgal altındaki İstanbul'dan 1918'de sınır dışı edildi.

Alman lirik şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olan yazar ve şair Rainer Maria Rilke'nin (1875-1926) kuzeni olan Anna Grosser Rilke o devir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde olan ve günümüzde ise Çekya'da bulunan, Prag'ın 35 kilometre kuzeyindeki Melnik kasabasında doğdu. Beş yaşında piyano dersleri almaya başladı ve bir yıl sonra ilk resitalini vererek 15 yaşında Leipzig Konservatuvarı'na kabul edildi. Burada ünlü bir Mozart yorumcusu olan besteci, orkestra şefi ve piyanist Carl Reinecke (1824-1910) ile çalıştı ki Reinecke'nin kendisi zamanında Mendelssohn, Schumann ve Liszt'in öğrencisi olmuştu. Gewandhaus Orkestrası'nın şefliğini de yapan Reinecke 1869'da Brahms'ın *Ein deutsches Requiem*'inin prömiyerini idare etmişti. Gewandhaus'un salonunda Chopin'in Opus 21, Fa minör 2. Piyano Konçertosu'nu çalan Anna Rilke mezuniyetinin ardından 1879'da bir süre Weimar'da Liszt'in öğrencisi oldu. O günleri anarken *"Ama matinelerin en mutlu ve ruhları aydınlatan anı, üstadın piyanosunun başına geçerek kendi bestelerini ya da aklına estiği gibi doğaçlama çalması oluyordu"* diye yazacaktı hatıratına ve sözlerine şöyle devam edecekti: *"Tuşelerindeki büyü, duygularındaki yorum, her bölümdeki o virtüozite, doğaçlamalarındaki armonilerin zenginliği herkesi; hatta müzikten az anlayanları dahi derinden etkiliyordu. Liszt'in sözleri hâlâ kulaklarımda çınlar:* 'Tekniği yaratan ruhtur;

Anna Rilke'nin öğrencisi olduğu Franz Liszt (Franz von Lenbach, 1884)

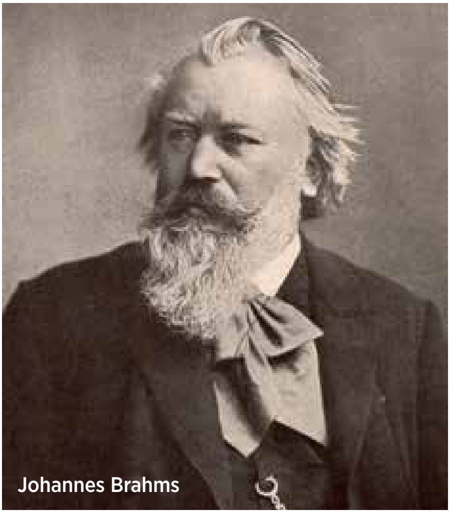

Franz Liszt Weimar'daki evinde, 1884

piyanonun mekaniği değil.' *" (s.58-59)*

Anna Rilke, Liszt'in Weimar'ında müstakbel eşi ressam Moritz Treuenfels (1847-1881) ile de tanıştı ve nikahlarının ardından birlikte Roma'ya yerleştiler. Kış mevsimini Roma'da geçiren Liszt'le de bu devre irtibatları devam etti. Hatta Üstad'ı Tivoli'deki Villa d'Este'de ziyarete gidişleri hatıratın belki de en lirik sayfalarını oluşturuyor: *"Liszt'in kılavuzluğu fevkaladeydi, her şiirsel köşeyi çok iyi biliyor ve anlatıyordu. Farkına varmadan durmadan biraz daha yukarılara tırmanıyorduk. Güneş yavaştan ufkun arkasında kayboluyor, yıldızlar parıldıyor, gökyüzünde muhteşem bir dolunay yükseliyordu. Birden üstü açık büyük bir avluya geldik. Ağaçların tepesinden ışıltılar içinde Campagna görünüyordu. Avluya uzun bir sofra kurulmuştu. Roma stili minik lambalar, dolunayla yıldızlı gökyüzünden yansıyan doğallığı karartmadan çevreye hafif aydınlık veriyordu. Oturanlar uzağı görebilsin diye, sofranın sadece bir köşesi çiçekler ve meyvelerle süslenmişti. Aradan bunca yıl geçmiş olmasına karşın o gecenin anısı hâlâ bütün canlılığıyla gözlerimin önünde. Sanki her şey dün gibi. Liszt, sağına ve soluna iki Amerikalı kızı almış, genç öğrencilerinin ortasına oturmuştu [...] Orada bulunan herkes, Liszt'in ne kadar keyifli; gençliğinde de nasıl coşkulu olduğunu, herkesin nasıl onun cazibesine kapıldığını, dünyevi zevklerden tat almasını bilen biri olduğunu hissedebiliyordu. Böyle büyüleyici, sevecen, hayattan zevk alan bir diğer kişi de; belki üç yüz yıl önce yine burada yaşamış olan Rafael olabilirdi. Hayatım boyunca bir kez daha yaşamadığım bir şölendi o gece."* (s.84-85) Bu satırlar bana çok sene önce Tivoli'de Villa Adriana'ya yapmış olduğum bir seyahati hatırlattı; Anna'nın hatıralarını daha da canlı kıldı.

Gerçekten de Anna böyle bir şöleni bir daha yaşamayacaktı; o ara Liszt'in de bir

Villa d'Este, Tivoli

Anna Grosser Rilke'nin piyano konçertosunu seslendirdiği Antonín Dvořák

portresini yapan Moritz Treuenfels ne yazık ki 1881'de 34 yaşında aniden vefat etti. Dul kalan Anna Rilke ise gittiği İsviçre'de tesadüfen tanıştığı gazeteci Julius Grosser'le evlenerek hayatına yeni ve hiç beklenmedik bir yön verdi. Grosser'in geniş bir çevresi vardı; Brahms ve Dvořák gibi besteciler dostları arasındaydı. Bu durum Anna'nın kariyerini etkilemekte gecikmedi. Londra'dan Stockholm'e kadar Avrupa turnelerine çıktığı gibi 1884 Kasım'ında Berlin Filarmoni Orkestrası eşliğinde, Dvořák idaresinde bestecinin Op. 33, Sol Minör Piyano Konçertosu'nu seslendirdi. Bu bestecinin Almanya'da idare ettiği ilk konserdi ve ününü derhâl pekiştirmişti. Dinleyiciler arasında Brahms'ın da bulunduğu bu konser Anna için de hayatının en unutulmaz tecrübelerinden biri olmuştu hiç şüphesiz. Ancak Dvořák'ın bugün de piyano konçertoları repertuvarı arasında göze pek çarpmayan bu eseri bestecinin de kabul ettiği gibi keman ve çello konçertolarının aksine solistik açıdan bir hayli zayıf bulunmuş ve kritikler arasında daha ziyade piyano eşlikli bir senfonik yapıt olarak kabul görmüştü. Hatıratında *"Orkestra, piyanonun çalışını sarmalayacak yerde, konumunu tartışılır duruma sokuyordu. Ama seyirci yine de alkışlarını esirgemedi, Dvořák da elimi tutarak bu coşkuyu benimle paylaştı"* diye yazan Anna da bu gerçeğin farkındaydı. (s.113) O akşam konser sonrası Dvořák ve Brahms "büyük bir merasimle" Grosserlerin

Anna Grosser Rilke'nin sık sık köşkünde konser verdiği Şehzade Burhaneddin Efendi

evine gelmişti.

Avrupa'nın konser sahnelerinde böylesine bir kariyer süren 35 yaşındaki Anna'nın hayatı ise 1888'de hiç beklemediği bir yön aldı. Heidelberg'de yaşadıkları dönemde, 1887'de oğulları Günther dünyaya gelmiş ve ertesi yılın 1 Ocak'ında ise Julius Grosser aldığı

Rilke’nin yaşadığı Beyoğlu

Anna Grosser Rilke’nin anıları

bir iş teklifi sonucunda Kölnische Zeitung gazetesinin İstanbul muhabiri olarak Osmanlı başkentine taşınmıştı. 1888 yılının Ekim ayında ise Anna’yla küçük Günther İstanbul’un yolunu tuttular. Böylesine bir maceraya çıkış yolculuğunu aktarırken Anna hatıratında *“Osmanlı ülkesinin ikinci vatanım olacağını henüz bilmiyordum. Bu dünyada her şey önceden tayin edilmişti, Türkler buna* ‘kısmet’ *diyorlardı, beni yaratana ne kadar şükretsem azdır; sağlıklı bir iyimserlik ve yazgımın üstesinden gelecek güce olan inancı bana verdiği için…”* diye yazacaktı. (s.127) Zira İstanbul “30 güzel ve zorlu yıl” boyunca Anna’nın evi olacaktı. Kısa zamanda Pera sosyetesine katılmış ve kolunun altında *Hamidiye Marşı*’nın notalarıyla kendisini bir akşam Sultan II. Abdülhamid’in huzurunda Yıldız Sarayı Tiyatrosu’nda konser verirken dahi bulmuştu. Dvořák’la Berlin’de verdiği konserin ardından çok farklı bir his olmalıydı bu; o akşam *Hamidiye Marşı*’ndan sonra Liszt’in *Faust Valsi*’ni çalmış, ama Chopin’in *Berceuse*’ünün en güzel lirik bölümünde, duyduğu kadarını yeterli bulan, Padişah’ın emriyle birden durmak zorunda kalmıştı. Bu konserde Anna II. Abdülhamid’in en sevdiği oğullarından Şehzade Burhaneddin Efendi’yle de tanışmıştı. Kendisi de çok iyi bir piyanist olan Burhaneddin Efendi’yle dostlukları ileride beraber pek çok defa çalacakları ev konserlerinde de devam edecekti. *“Şişli’de kendine ait bir konakta oturan Şehzade Burhaneddin benden sık sık resital vermemi rica ediyordu”* diye hatırlayacaktı Anna o konserleri. (s.195)

Anna kışlarını Beyoğlu’nda, yazlarını ise Tarabya’da geçiriyordu; kocası Julius Grosser’in vefatından sonra da İstanbul’daki yaşamına, onun kurmuş olduğu haber ajansının idaresini

devralarak devam etti. Bir yandan da piyano dersleri vermeye devam ediyordu; hatta öğrencileri arasına, hiç beklenmedik bir sima, Latife Hanım (Uşşaki) de katıldı. Beyoğlu'nda Postacılar Sokağı'nda bugün de hâlâ ayakta duran eski bir eve taşındı: *"Postacılar Sokağı'ndan aşağıya inmeye başladık. Merdivenli feci bir yoldu, ama tablo gibiydi, İtalya'nın ara sokaklarına benziyordu. Ev, ağır demir kapısı olan, görkemli bir binaydı, eski bir manastırın bulunduğu bir meydanlıktaydı."* (s.199) Bugün de o ara sokakta mermer giriş basamakları ve cumbasıyla duran bu kırmızı evin önünden geçenler burada bir zamanlar Dvořák'la konser vermiş bir piyanistin oturmuş olduğunu nasıl bilebilirler. Karanlığa bürünmüş Markiz Pastanesi'nin önünden geçip, darbuka sesleri yükselen bir zamanların Grand Rue de Pera'sında elbette ki böyle bir geçmişin var olduğuna inanmak bugün imkânsız gibi geliyor. I. Dünya Savaşı'nın ardından Anna Grosser Rilke de ülkedeki Almanlar ve Avusturyalılarla birlikte işgal altındaki İstanbul'dan 1918'de sınır dışı edildi. İstanbul'daki 30 senesi mecburen noktalanmak zorunda kalmıştı. 1937'de *Nie verwehte Klänge* (*Hiç Kaybolmayan Melodiler*) adını verdiği anılarını yayımladı ve ertesi sene, 85 yaşında, hayata gözlerini yumdu. Türkiye'nin onu tercüme edilen anılarından tanıması için daha 72 sene geçmesi gerekiyordu. Hatıratındaki son cümle yaşadığımız şu dünya ortamında belki de hepimize ibret olmalı: *"Çocuklarımın sevgisiyle, gerçek dostlukların sadakati hayat gemiciğimi barış limanlarında koruyan değerlerdir."* Geçmiş zamanların İstanbul'undan bir hoş sada duymak istiyorsanız Anna Grosser Rilke'nin anılarını, benim gibi geç kaldıysanız da mutlaka okuyun…

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.